

Dzieje biurokracji na ziemiach polskich

tom I

Waldemar Kozyra

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Z dziejów korpusu urzędniczego w Polsce w XX wieku: skład osobowy działu administracji pracy, opieki i zdrowia w Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim w latach 1919-1939

Przedmiotem artykułu będzie fragment dziejów korpusu urzędniczego w Polsce w XX w., a mianowicie historia grupy urzędników działu administracji pracy, opieki i zdrowia, funkcjonującego w Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim w latach 1919-1939. Charakteryzując ten problem w pierwszej kolejności omówię kwestię podstawowych elementów prawa urzędniczego i przepisów prawa dotyczących wynagrodzeń urzędniczych w okresie II Rzeczypospolitej oraz zarys organizacji Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego. Dokładniej scharakteryzuję zakres czynności takich komórek organizacyjnych jak Wojewódzki Urząd Zdrowia – Wydział Zdrowia Publicznego, Wydział Pracy i Opieki Społecznej, Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia, nazywane również „wydziałami fachowymi”. Następnie zaprezentuję szereg biografii pracowników tych komórek oraz podejmę próbę ustalenia obrazu zbiorowego pracowników działu administracji pracy, opieki i zdrowia w UWL.

Podstawowe elementy prawa urzędniczego

W pierwszych latach II Rzeczypospolitej sytuację prawną urzędników państwowych regulowało szereg aktów prawnych, dość często zresztą nowelizowanych¹. Stabilizacja w tym względzie nastąpiła w 1922 r., kiedy to weszła w życie

¹ Dziennik Praw Królestwa Polskiego (dalej: Dz. Pr. KP), nr 6, poz. 13 z 20 VI 1918, Tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych wydane przez Radę Regencyjną z 5 V 1918; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Dz. U.), nr 65, poz. 429, Ustawa z 13 VII 1920 r. o uposażeniu urzędników i niższych funkcjonariuszy państwowych.

ustawa o państwowej służbie cywilnej z 17 lutego, zwana pragmatyką służbową². Akt ten w art. 1 określał charakter służby państwowej głosząc: „Stosunek państwowej służby cywilnej ma charakter publiczno-prawny. Może być zmieniony, zawieszony lub rozwiązany przy zastosowaniu przepisów prawa publicznego, a w szczególności postanowień ustawy niniejszej”. Podstawową klasyfikację urzędników, obowiązującą odtąd w państwie, przynosił art. 3: „Funkcjonariuszów państwowej służby cywilnej dzieli się na dwie kategorie: 1) urzędników, 2) niższych funkcjonariuszów państwowych”. Natomiast art. 4 stwierdzał, że „stosunek służbowy urzędnika zawiązuje się przez mianowanie z chwilą doręczenia pisma nominacyjnego. W piśmie nominacyjnym wymienia się urząd, w którym mianowany urzędnik ma pełnić służbę, tytuł urzędowy i stopień służbowy”. Mianowanie mogło być czasowe, do odwołania lub stałe (art. 5 i n.)³.

Pragmatyka pod względem poziomu wykształcenia dzieliła urzędników na trzy kategorie: I – posiadających wykształcenie wyższe potwierdzone złożeniem odpowiednich egzaminów praktycznych; II – posiadających wykształcenie średnie ogólnokształcące lub zawodowe i III – posiadających wykształcenie w zakresie szkoły powszechnej lub niższych klas szkoły średniej. Rada Ministrów mogła w przypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie, na wniosek właściwej władzy naczelnej, zezwolić na mianowanie osoby nie posiadającej poziomu wykształcenia przypisanego do właściwej kategorii stanowisk w urzędzie. Osoba posiadająca odpowiednie wykształcenie, zanim została mianowana na urzędnika państwowego, musiała odbyć roczną praktykę w postaci służby przygotowawczej w danym urzędzie. W sporadycznych przypadkach odpowiednie władze zwierzchnie mogły przedłużyć lub skrócić ten okres. Urzędnicy mianowani czasowo i praktykanci składali przyrzeczenie służbowe, a mianowani definitywnie – przysięgę służbową⁴.

Do każdego stanowiska służbowego przypisany był odpowiedni stopień służbowy oraz tytuł urzędowy możliwie dokładnie określający właściwe czynności urzędowe. Pragmatyka z 1922 r. ustanowiła dwanaście stopni służbowych. Tak więc w pierwszej połowie lat dwudziestych nomenklatura tytułów urzędniczych była następująca: urzędnik IV stopnia służbowego – posiadał tytuł wojewody, urzędnik V stopnia służbowego – naczelnika wydziału, VI – starszego referenta (ewentualnie starosty), VII – referenta, VIII – pomocnika referenta, IX – sekretarza, X – starszego kancelisty, XI – kancelisty, a XII stopnia służbowego – urzędnika XII stopnia służbowego, gdyż odpowiedni tytuł dla tego stopnia nie został stworzony. Tytuły te mogli nosić tylko urzędnicy mianowani. Urzędnicy niemianowani nosili takie same tytuły poprzedzone literami „p.o.”, tj. pełniący obowiązki⁵.

² Dz. U., nr 21, poz. 164, Ustawa o państwowej służbie cywilnej; A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa, 1977, s. 79.

³ Dz. U., nr 21, poz. 146, art. 1-7.

⁴ Tamże, art. 14-15. Por. *Entwicklungsfragen der Verwaltung in Mitteleuropa*, Pecs 1972.

⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL) Urząd Wojewódzki Lubelski Wydział Organizacyjny (dalej: UWL WO), sygn. 1, Okólnik wojewody lubelskiego z 27 X 1921. Por. G. Timsit, *Ogólne zasady prawa*

Z czasem tytuły te zostały rozbudowane. I tak na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych istniały trzy grupy tytułów urzędniczych dla I, II i III kategorii. W pierwszej z nich były następujące tytuły: 1) wojewoda (IV stopień służbowy); 2) wicewojewoda (V st. sł.); 3) naczelnik wydziału (V-VI st. sł.); 4) radca prawny (VI st. sł.); 5) wojewódzki inspektor (VI st. sł.); 6) inspektor (VI st. sł.); 7) referendarz (VII-VIII st. sł.). W grupie drugiej występowało następujące nazewnictwo: 1) naczelny rachmistrz (VII stopień służbowy); 2) asesor (VII-VIII st. sł.); 3) księgowy (VII st. sł.); 4) skarbnik (IX st. sł.); 5) kontroler (IX st. sł.); 6) sekretarz (IX-X st. sł.). Do trzeciej grupy urzędników zaliczano stanowiska: 1) naczelnik kancelarii (IX stopień służbowy); 2) adiunkt kancelaryjny (X st. sł.); 3) rachmistrz (XI-XII st. sł.); 4) kancelista (XI-XII st. sł.).⁶ Nomenklatura stanowisk znacznie się zmieniła pod koniec lat trzydziestych. Wtedy w UWL występowały następujące tytuły urzędnicze: 1) naczelnik wydziału; 2) inspektor; 3) kierownik oddziału; 4) radca; 5) referendarz; 6) kierownik rachuby; 7) podreferendarz; 8) sekretarz administracyjny; 9) sekretarz rachunkowy; 10) sekretarz techniczny; 11) pomocnik administracyjny; 12) pomocnik kancelaryjny; 13) pomocnik rachunkowy; 14) pomocnik techniczny; 15) praktykant⁷. Urzędnicy poszczególnych kategorii mianowani byli przez odpowiedniego szczebla władze administracyjne. I tak na stanowiska pierwszych czterech stopni służbowych (I-IV) mianował Prezydent RP, na pozostałe zaś mianowali odpowiedni ministrowie oraz wojewodowie, przy czym na stanowiska powyżej VI stopnia służbowego (I-VI) wymagano uprzedniej zgody Prezesa Rady Ministrów. Wszystkie władze naczelne prowadziły spisy swoich urzędników według stanowiska służbowego, tzw. listy starszeństwa⁸.

Przed zatrudnieniem urzędnika kierownictwo danego urzędu miało obowiązek zasięgnąć o nim opinii w poprzednim miejscu pracy. W związku z tym art. 20 ustawy z lutego 1922 r. powoływał przy poszczególnych władzach centralnych oraz drugiej instancji komisje kwalifikacyjne. Opinie tych komisji miały być ujawnione w tabelach kwalifikacyjnych prowadzonych przez urzędy dla każdego pracownika. Przepisy prawa, nakładały na urzędnika określone obowiązki. „Urzędnik – pisano – obowiązany jest wiernie służyć Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzegać ściśle ustaw i przepisów, wypełniać obowiązki swego urzędu gorliwie, sumiennie i bezstronnie oraz dbać według najlepszej woli i wiedzy o dobro sprawy publicznej i spełniać wszystko, co temu dobru służy, a unikać wszystkiego co by mu mogło szkodzić”⁹. Jego zachowanie w urzędzie i poza nim miało się opierać na określonych zasadach, m. in.: „urzędnik powinien w służbie i poza służbą strzec powagi swego stanowiska, zachowywać się zawsze zgodnie z wymaganiami karnośći służbowej i unikać

francuskiego dotyczące państwowej służby cywilnej, [w] *Administracja Republiki Francuskiej*, red. J. Łętowski, Wrocław-Warszawa 1984, s. 191 i n.

⁶ APL, UWL WO, sygn. 283, Projekt wykazu etatów osobowych UWL na rok 1928/29.

⁷ Tamże, sygn. 284, Wykaz ilościowy obsady stanowisk z działu MSW z dnia 1 VII 1936.

⁸ Dz. U., nr 21, poz. 164, art. 19.

⁹ Tamże, art. 21.

wszystkiego, co mogłoby obniżyć poważanie i zaufanie, którego stanowisko jego wymaga” (zasada 1). „Wobec swych przełożonych urzędnik powinien zachowywać się z uszanowaniem, w stosunku zaś z innymi urzędnikami i podwładnymi – z uprzejmością” (zasada 3). Postawę urzędników wobec interesantów określała zasada 4, która brzmiała: „W stosunkach urzędowych z interesantem powinien urzędnik zachowując nabytą powagę, być bezstronnym, uprzejmym w granicach dopuszczalnych służyć im radą i pomocą”¹⁰. Urzędnik miał zakaz pracowania w innej instytucji państwowej czy niepaństwowej. Jeżeli podejmował „zajęcia uboczne” musiał niezwłocznie powiadomić o tym swoich przełożonych. Z drugiej strony, pragmatyka jednoznacznie stabilizowała stosunek pracy urzędnika mianowanego. Mógł być usunięty ze służby „jedynie prawomocnym zarządzeniem władzy wydanym na mocy niniejszej ustawy lub orzeczenia komisji dyscyplinarnej”¹¹.

Pragmatyka z 1922 r. określała tryb awansowania pracowników urzędów państwowych. Odbывало się to na wniosek władzy zwierzchniej, według jej uznania, która przy obsadzaniu wakatów miała brać pod uwagę przede wszystkim już zatrudnionych i „podwładnych sobie urzędników”. Przy awansowaniu urzędnika zwierzchnicy powinni uwzględnić jego uzdolnienia, użyteczność, stopień zaufania oraz szczególne kwalifikacje do danego stanowiska służbowego, a wśród jednakowych warunków – lata służby. Państwo zapewniało urzędnikowi i jego najbliższej rodzinie opiekę lekarską oraz środki lecznicze w zakresie ustalonym przepisami prawa¹². Gdy dobro służby wymagało tego, władze mogły przenieść urzędnika do innej miejscowości i na inne stanowisko służbowe. Natomiast gdy „wskutek zmiany w organizacji władz i urzędów nie ma czasowo dla stałego urzędnika odpowiedniego stanowiska służbowego tego samego stopnia służbowego w tym samym dziale zarządu państwowego urzędnik przechodzi w stan nieczynny”¹³. W sytuacjach szczególnych „o ile zajdą okoliczności nie pozwalające ze względu na dobro służby, na dalsze piastowanie przez urzędnika stałego stanowiska służbowego [...] Rada Ministrów na wniosek szefa właściwej naczelnej władzy państwowej może go przenieść w stan nieczynny, o ile nie nastąpi przeniesienie do innego działu zarządu państwowego” (art. 53). Na podstawie tegoż przepisu dość często niewygodni urzędnicy wysokiego szczebla, np. wojewodowie, byli odwoływani ze swoich stanowisk¹⁴. Urzędnicy, którzy naruszyli obowiązki służbowe, ponosili odpowiedzialność dyscyplinarną za „występki służbowe”, a odpowiedzialność porządkową za „wykroczenia służbowe”. Za te ostatnie przewinienia mogli oni otrzymać karę porządkową upomnienia oraz skrócenia lub odmowy urlopu wypoczynkowego. Za „występki służbowe” nakładano na nich następujące kary dyscyplinarne: 1) naganę; 2) odlicza-

¹⁰ Tamże, art. 25.

¹¹ Tamże, art. 29 i 33.

¹² Tamże, art. 31 i 44-46; por. T. Żyliński, *Zaopatrzenie emerytalne służby państwowej w okresie międzywojennym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 719, 1984, Prawo, t. 121, s. 131-143.

¹³ Dz. U., nr 21, poz. 164, art. 52-54.

¹⁴ Zob. W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919-1939*, Lublin 1999, rozdz. II.

nie lat służby od roku do trzech; 3) obniżenie stopnia służbowego (o jeden lub dwa stopnie) z zawieszeniem możliwości awansu na przeciąg jednego roku do lat trzech; 4) przeniesienie w stan spoczynku ze zmniejszeniem uposażenia emerytalnego najwyższej do 50%; 5) wydalenie ze służby¹⁵. Kary te nakładano na urzędników w oparciu o prawomocne orzeczenia odpowiedniej komisji dyscyplinarnej (art. 67-68, 71, 73, 77-78 pragmatyki służbowej z 1922 r.).

Art. 90 i następane też pragmatyki mówiły o niższych funkcjonariuszach, do których stosowało się szereg przepisów dotyczących urzędników. Wspomniany art. 90 wymagał, by funkcjonariusze ci posiadali umiejętność pisania i czytania w języku polskim. Zaliczenia poszczególnych grup funkcjonariuszy państwowych do kategorii funkcjonariuszy niższych oraz ustalenia dla nich tytułów dokonywać miała Rada Ministrów, o ile chodziło o „funkcjonariuszy o jednakowych kwalifikacjach i wykonujących jednakowe funkcje przy wszystkich lub większości władz i urzędów państwowych, a właściwe władze naczelne ile chodzi o funkcjonariuszów o specjalnych kwalifikacjach zatrudnionych tylko w pewnym dziale zarządu państwowego”¹⁶. Tytułem przykładu podam, że w połowie lat trzydziestych w Urzędzie Wojewody Lubelskiego nazwy stanowisk dla niższych funkcjonariuszy państwowych były następujące: 1) woźny; 2) kierowca samochodowy; 3) palacz; 4) dozorca gmachu¹⁷. Pragmatyka służbowa dla urzędników państwowych z 1922 r. obowiązywała przez cały okres międzywojenny, z czasem ulegając jedynie pewnym uzupełnieniom i nowelizacjom, nie naruszającym jednak jej podstawowych zasad i unormowań¹⁸.

Płace urzędnicze

Od początku istnienia państwa płace, czy szerzej uposażenie finansowe pracowników, regulowane były bardzo dokładnie przepisami prawa. Wynagrodzenia te kształtowały się różnie na przestrzeni II Rzeczypospolitej. W dużej mierze to one kształtowały pozycję społeczną warstwy urzędniczej wśród innych grup ówczesnego społeczeństwa. Pracownicy państwowi byli grupą bardzo niejednorodną, w szczególności pod względem uposażenia. W jej skład wchodził przedstawiciele inteligencji w ścisłym tego słowa znaczeniu oraz pracownicy umysłowi, to jest inteligencja sensu largo¹⁹.

¹⁵ Dz. U., nr 21, poz. 164, art. 67, 71, 73.

¹⁶ Tamże, art. 92

¹⁷ APL, UWL WO, sygn. 284, Wykaz ilościowy obsady stanowisk z działu MSW z 1 VII 1936 r.

¹⁸ Uzupełnienia te to m. in. nowelizacja z 1922 (Dz. U., nr 67, poz. 606) i z 1933 r. (Dz. U., nr 28, poz. 658).

¹⁹ J. Żarnowski, *Spoleczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*, Warszawa 1973, s. 196 i n. Pisał: „W rezultacie według naszego poglądu o podziale na „wyższą” i „niższą” warstwę inteligencji [...] należy mówić głównie w znaczeniu funkcjonalnym jako o podziale na: 1) kierowników życia społecznego, organizatorów i ekspertów posiadających najwyższe przygotowanie specjalne i 2) pracowników wykonawczych, pełniących funkcje w zasadzie i na ogół normalne, wymagające elementarnej wiedzy ogólnej, obsadzone w przeszłości w dużej części przez przedstawicieli stanów uprzywilejowanych głównie

Regulacje płacowe były bardzo często zmieniane w pierwszym okresie istnienia Rzeczypospolitej²⁰. Jednym z pierwszych aktów prawnych porządkujących te kwestie była ustawa z 13 lipca 1920 r. o uposażeniu urzędników i niższych funkcjonariuszy państwowych²¹. Art. 2 tejsz ustawy stwierdzał, że uposażenie pracownika administracji państwowej składało się z trzech części: a) płacy zasadniczej; b) dodatku za wysługę lat; c) dodatku drożyznianego. Natomiast w artykule następnym (3) ustanawiano zasadnicze płace miesięczne w markach polskich. I tak dla I stopnia służbowego wynosiła ona 5 000 marek polskich (mkp); dla II - odpowiednio: 4 500; III - 3 800; IV - 3 200; V - 2 600, VI - 2 100; VII - 1 600; VIII - 1 300; IX - 1 050; X - 800; XI - 600 i XII - 500.

Największa płaca przekraczała 10 razy płacę najmniejszą. Dodatek za wysługę lat urzędnik otrzymywał w postaci 2,5% płacy, pobieranej w danej chwili za każdy rok przepracowany w służbie cywilnej. Dla osób po studiach, za każdy rok studiów dodatkowo po 5% aktualnej płacy (art. 4). Dodatek drożyzniany urzędnik państwowy otrzymywał „przez czas trwania wyjątkowych, wojną wywołanych warunków ekonomicznych”. Był dodawany do pensji zasadniczej „zależnie od warunków rodzinnych i miejscowości, w której stale pełni służbę”. Wysokość miesięcznego dodatku drożyznianego obliczano w markach polskich, mnożąc procentową część płacy zasadniczej stanowiącą mnożną przez mnożnik jednakowy dla wszystkich stopni służbowych, a różny dla poszczególnych klas miejscowości. Mnożna ta, np. dla urzędników samotnych, wynosiła dla I stopnia służbowego - 1% płacy, dla II - 1%, ale już dla V stopnia służbowego - 1,1%, IX - 1,5%, a dla XII - 1,8%. Mnożną tą powiększono dla małej rodziny (3 osoby) o 4 jednostki, dla średniej 7, a dużej o 10 jednostek. Gdy chodzi o miejscowości, to dla najwyższych klas miejscowości mnożnik (współczynnik) wynosił 150. Podział miejscowości na klasy ustalała w odpowiednim rozporządzeniu Rada Ministrów²². I tak, gdy w 1920 r. urzędnik UWL VII st. sł. posiadał płacę zasadniczą 1 600 mkp, był człowiekiem samotnym, a Lublin należał do najwyższej klasy miejscowości, to zarabiał ostatecznie 2 445 mkp. Natomiast, gdy jego kolega był żonaty i miał małą rodzinę (trzyosobową) to zarabiał 3 380 mkp. Ustawa z 13 lipca 1920 r. normowała również płace niższych funkcjonariuszy państwowych. Dzielila ich na 9 stopni (grup), dla których płace kształtowały się następująco: 1 stopień - 350 mkp, 2 - 400; 3 - 450; 4 - 500; 5 - 550; 6 - 600; 7 - 650; 8 - 700 i 9 - 800. Dla płac tych ustalano odpowiedni dodatek drożyzniany. I tak, dla 1 i 2 stopnia wynosił 2% płacy zasadniczej, a np. dla 8-9 - 1,6%²³.

drobnej szlachty oraz drobnomieszczactwa”.

²⁰ Por. Tabela płac urzędników państwowych (Dz. U., nr 6, poz. 13 z 1918); ustawa o uposażeniu pracowników z 13 VII 1920 r. (Dz. U., nr 65, poz. 429, 430, 432, 436); zaliczenie stopni służbowych i stopni pracy (Dz. U., nr 21, poz. 113 z 1921); ogólne przepisy o uposażeniu urzędników (Dz. U., nr 18, poz. 109, nr 37, poz. 224; nr 47 poz. 288 z 1921).

²¹ Dz. U., nr 65, poz. 429.

²² Tamże, art. 5.

²³ Art. 13 - 14 i 16

Po wejściu w życie pragmatyki służbowej z 1922 r. została też uchwalona nowa ustawa dotycząca płac pracowników administracji państwowej z 9 października 1923 r., znacznie zmieniająca dotychczasowe zasady wynagrodzeń²⁴. Jej artykuł 1 głosił, że „ustawa niniejsza normuje uposażenie funkcjonariuszy państwowych i wojska. Funkcjonariuszami państwowymi w rozumieniu niniejszej ustawy są: urzędnicy państwowi, funkcjonariusze niżsi, funkcjonariusze policji państwowej, etatowi pracownicy kolei państwowych, pracownicy poczty, telegrafów i telefonów państwowych oraz nauczyciele wszystkich państwowych szkół publicznych. Uposażenie sędziów i prokuratorów reguluje odrębna ustawa”. Akt ten regulował płace niemal wszystkich pracowników zatrudnionych w instytucjach państwowych, ujednociając ich poziom i system. Ustawa tworzyła łącznie dziewiętnaście kategorii grup uposażeniowych, które mogły się dzielić jeszcze na podgrupy. Przykładowo, I grupa uposażeniowa miała jedną podgrupę a) i wynosiła 2 600 mkp; grupa II miała ich już trzy: a) 2 200 mkp., b) 2 300 mkp., c) 2 400 mkp.; grupa uposażeniowa V miała tych podgrup już 6, a grupy uposażeniowe IX i X miały ich siedem. Najniższa z nich (XIX) kształtowała się następująco: podgrupa a) 70 mkp., b) 80; c) 100; d) 110; e) 120; f) 130²⁵.

Utrzymano dodatek drożyzniany i ustalono, że mnożną dla wszystkich stopni służbowych (grup uposażenia) ustalać będzie Rada Ministrów w markach polskich, ewentualnie w złotych polskich na wniosek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, najpóźniej do 20 dnia każdego miesiąca kalendarzowego na następny miesiąc. Pierwszą mnożną po wprowadzeniu tej ustawy w życie ustalono na dzień 1 października 1923 r. Wynosiła ona 11 600 mkp. Kwota ta miała odpowiadać kosztom utrzymania w pierwszej połowie września 1923 r. Mnożna ta była następnie zmieniana, a od kwietnia 1924 roku podawana w złotych. Tak więc, na dzień 1 lutego 1925 roku wynosiła ona 0,42 zł²⁶.

Znaczne zmiany w systemie wynagrodzeń urzędniczych nastąpiły w okresie kryzysu lat 1929-1933. Wtedy też nastąpiło dalsze ujednoczenie płac funkcjonariuszy państwowych. Regulacje te zawarte zostały w rozporządzeniu Prezesa RM z 28 października 1933 r.²⁷ Jego artykuł 1 stwierdzał, że dotyczyło ono urzędników, profesorów i pomocnicze siły naukowe w państwowych szkołach akademickich, nauczycieli szkół powszechnych i publicznych, pozostających na etacie państwa funkcjonariuszy służby więziennej oraz niższych funkcjonariuszy państwowych. Akt ten ustalał dla nich 12 nowych grup uposażenia z następującym wynagrodzeniem zasadniczym: grupa I – 3 000 zł; II – 2 000 zł; III – 1 500 zł; IV – 1 000 zł; V – 700 zł; VI – 450 zł; VII – 335 zł; VIII – 260 zł; IX – 210 zł; X – 190 zł; XI – 160 zł; XII – 100 zł (art. 2). Rada Mini-

²⁴ Dz. U., nr 116, poz. 224, Ustawa z 9 X 1923 r. o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych i wojska.

²⁵ Tamże, art. 4.

²⁶ Tamże, art. 5; Dz. U., nr 7, poz. 52, Rozporządzenie RM z 19 I 1925.

²⁷ Tamże, nr 86, poz. 663, Rozporządzenie Prezesa RM z 28 X 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszy państwowych.

strów mogła przyznać poszczególnym kategoriom pracowników dodatki uzasadnione warunkami lokalowymi w kraju, na obszarze Wolnego Miasta Gdańska oraz za granicą (art. 4). Można też było przyznać poszczególnym urzędnikom dodatki funkcyjne za pełnienie funkcji kierowniczych oraz dodatki służbowe – uzasadnione „szczególnymi właściwościami służby”. Osoby pobierające dodatek funkcyjny nie mogły pobierać dodatku służbowego (art. 5). Funkcjonariusze państwowi mogli otrzymywać zasiłki i nagrody pieniężne, zajmować mieszkania służbowe, ale pod warunkiem, że na żądanie władz w odpowiednim czasie je opuszczają (art. 7 i 14).

Równocześnie z rozporządzeniem wyżej omówionym weszły w życie unormowania prawne dotyczące innych kategorii pracowników państwowych, takich jak oficerowie i szeregowi Policji Państwowej, Służby Granicznej, Wojska Polskiego oraz sędziów i prokuratorów²⁸. Dla porównania przedstawię tabele płac dla tych funkcjonariuszy państwowych. I tak, płace zasadnicze w policji kształtowały się następująco: I grupa uposażeniowa – 1000 zł; II – 700 zł; III – 500 zł; IV – 450 zł; V – 335 zł; VI – 270; VII – 240; VIII – 200; IX – 180; X – 160; XI – 150. Wynika z tego, że płace w administracji rządowej w pierwszych grupach uposażeniowych (I-V) były wyższe niż w policji. Następnie grupy środkowe (VI-VIII) na równi, a ostatnie (IX-XII) już niższe. W ostatniej grupie w administracji ogólnej płacono 100 zł płacy zasadniczej miesięcznie, a w policji 150 zł, w przedostatniej (XI) – 130 zł, a w policji 160 zł²⁹. Wyższe płace niż w administracji były w wojsku. Ustalono je na 16 grup uposażeniowych w dwóch kategoriach: A – dla wojskowych mieszkających w Warszawie i B – mieszkających poza nią. Dla przykładu podamy, że marszałek otrzymywał 3 450 zł (kategoria A) i 3 000 zł (kat. B). Odpowiednio: generał broni: 2 300 zł – 2 000 zł, pułkownik: 710 zł – 632 zł; major: 485 zł – 435 zł; kapitan: 390 zł – 345 zł; chorąży: 300 zł – 230 zł. Wojskowi otrzymywali również obligatoryjnie dodatki służbowe, które podnosiły znacznie ich płace. Tak więc pułkownika w kat. B – z 632 zł do 714 zł, a kapitana z 345 zł do 400 zł³⁰. Unormowania dotyczące wynagrodzeń funkcjonariuszy państwowych z 1933 r. obowiązywały z niewielkimi zmianami do końca II Rzeczypospolitej.

Konkludując należy stwierdzić, że płace w administracji rządowej przez cały okres międzywojenny były znacznie zróżnicowane. Pracownicy należący do pierwszych grup uposażeniowych (I-V) zarabiali w granicach 3 500 zł – 1 000 zł. Były to bardzo wysokie zarobki, właściwe dla wąskiej warstwy „wyższej inteligencji”, której było w 1921 r. około 210 tys. osób, a w 1939 około 300 tys., co stanowiło 2% ludności kraju³¹. Gdy chodzi o Urząd Wojewódzki w Lublinie, to w grupie tej znajdowali się wojewodowie i wicewojewodowie. Większość pracowników tegoż Urzędu, podobnie

²⁸ Tamże, poz. 666, Rozporządzenie RP z 28 X 1933 r. o uposażeniu oficerów i szeregowych Policji Państwowej i Służby Granicznej; tamże, poz. 664, Rozporządzenie Prezydenta RP z 28 X 1933 r. o uposażeniu wojska; tamże, poz. 665, Rozporządzenie Prezydenta RP z 28 X 1933 r. o uposażeniu sędziów w sądownictwie powszechnym i administracyjnym oraz w prokuraturze.

²⁹ Tamże, poz. 666.

³⁰ Tamże, poz. 664.

³¹ J. Żarnowski, dz. cyt., s. 197.

jak większość pracowników administracji rządowej w Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1918-1939, zaliczała się do „pracowników umysłowych”, których dochody były znacznie mniejsze od wskazanej wyżej grupy.

Generalnie rzecz ujmując, płace szeroko rozumianych pracowników umysłowych w Polsce po zakończeniu I wojny światowej obniżyły się i ich odbudowa następowała bardzo powoli. Było to związane ze słabym stopniem zorganizowania zawodowego pracowników umysłowych, z ogólną tendencją spłaszczania płac w okresie kryzysów, a zwłaszcza z tendencją zmniejszania dystansu między pracownikami fizycznymi i umysłowymi³². Stąd też płace pracowników administracji publicznej w latach 1918-1921 spadły znacznie w porównaniu z okresem sprzed 1914 r. Były jednak ustabilizowane i dawały pewną gwarancję życia na określonym poziomie. Ich załamanie nastąpiło w 1923 r. w związku z hiperinflacją. Stabilizacja waluty w 1924 r. doprowadziła do pewnego uporządkowania sytuacji w tej dziedzinie. Powoli wracała równowaga płacowa w urzędach państwowych. W pierwszym rządzie skorzystali z niej pracownicy państwowi o stałych uposażeniach. Okres ten trwał do połowy 1925 r., kiedy to nastąpiło ponowne ich załamanie w związku z tzw. „drugą inflacją”. Załamanie było przejściowe, gdyż szybko nadszedł czas prosperity, która w zasadniczy sposób wpłynęła na wzrost płac wśród pracowników umysłowych³³. I tak w 1929 r. najliczniejsza grupa pracowników umysłowych zarabiała w granicach 180-220 zł. Natomiast zarobki w granicach 175-450 zł były typowe dla pracowników umysłowych w ogóle, gdyż 25% tej grupy zarabiało poniżej 175 zł miesięcznie i ponad 450 zł. Ludwik Landau zwracał uwagę, że płace tej kategorii pracowników i robotników były w zasadzie podobne, gdyż prawie 39% pracowników administracji i robotników zarabiało w granicach 150-300 zł. Powyżej 300 zł zarabiało 44% pierwszych i tylko 12% drugich³⁴. Przykładowo, przecięty zarobek pracownika umysłowego UWL w latach 1928-1933 kształtował się następująco: 1928 r. – 324 zł; 1930 r. – 304 zł; 1933 r. – 285 zł.³⁵ Obniżenie się tych płac było związane z kryzysem gospodarczym lat 1929-1933. Wraz ze wzrostem koniunktury i poprawą sytuacji gospodarczej w latach 1934-1939 płace te wróciły do poziomu sprzed 1929 r.

Ustrój Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie

Ustawa tymczasowa o organizacji władz administracyjnych II instancji została przyjęta przez parlament 2 sierpnia 1919 r.³⁶ Akt ten powoływał na obszarze central-

³² T. Bartnicki, T. Czajkowski, *Struktura zatrudnienia i zarobki pracowników umysłowych*, Warszawa 1936, s. 123.

³³ L. Landau, *Płace w Polsce w związku z rozwojem gospodarczym*, [w] *Wybór pism*, Warszawa 1974, s. 246.

³⁴ Tamże, s. 246-247.

³⁵ T. Bartnicki, T. Czajkowski, dz. cyt., s. 123.

³⁶ Dz. Pr. PP, nr 65, poz. 395; por. J. Tłuchowski, *Ustrój władz administracyjnych*, Lublin 1925; W. Brzeziński, *Ogólne zasady podziału administracyjnego Państwa Polskiego na województwa*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, 1930, nr 10.

nej Polski pięć pierwszych województw: warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie. Warszawa miała być odrębną jednostką administracyjną (art. 1). Na czele województwa stał wojewoda, mianowany przez Naczelnika Państwa na wniosek Ministra Spraw Wewnętrznych uchwalony przez Radę Ministrów. Wojewoda posiadał dwa podstawowe zakresy uprawnień: był przedstawicielem rządu, sprawującym w jego imieniu władzę państwową na obszarze województwa (zakres polityczny) oraz był odpowiedzialnym wykonawcą zarządzeń poszczególnych ministrów, zwierzchnikiem władz i urzędów, które mu podlegały tudzież służbowym przełożonym urzędników w nich zatrudnionych (zakres administracyjny)³⁷. Artykuł 3, ustalał obszar zadań wojewody. W jego gestii były więc „wszelkie sprawy administracji państwowej z wyjątkiem spraw przekazanych administracji wojskowej, sądowej, skarbowej, szkolnej i pocztowo-telegraficznej oraz urzędów ziemskich”. Ustawa ta konstituowała przy wojewodzie organ zwany Radą Wojewódzką, będący surogatem przedstawicielstwa samorządu wojewódzkiego³⁸.

13 listopada 1919 r. Rada Ministrów wydała rozporządzenie wykonawcze do ustawy z 2 sierpnia 1919 r.³⁹, które precyzowało zakres kompetencji wojewody⁴⁰. By mógł on je właściwie realizować, winien posiadać sprawny aparat wykonawczy, to jest urząd organu, którym był urząd wojewódzki. Jego ustrój i organizację dokładnie określało rozporządzenie z 13 listopada 1919 r. Art. 37 mówił: „Urząd Wojewódzki składać się będzie z departamentów, a mianowicie: Prezydialnego, Administracyjnego, Samorządowego, Zdrowia Publicznego (Wojewódzki Urząd Zdrowia), Aproprowizacyjnego, Rolnictwa i Weterynarii, Przemysłowego, Pracy i Opieki Społecznej, Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych oraz Kancelarii Głównej”. Na ich czele mieli stać naczelnicy. Zasadę jednoosobowego kierownictwa organu administracyjnego, jakim był wojewoda, i pomocniczość pracującego na jego rzecz urzędu wojewódzkiego ustalał art. 39, który stwierdzał: „Wszelkie rozporządzenia, pisma, podania itp. nadsyłane do Urzędu Wojewódzkiego, kierowane są do wojewody, który przydziela właściwym urzędnikom do załatwienia, podobnie wszelkie wychodzące z Urzędu Wojewódzkiego, podpisane są przez wojewodę lub jego zastępcę względnie upoważnionych przez wojewodę urzędników”⁴¹.

Powołanie Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego odbyło się z punktu widzenia formalnego, dnia 2 sierpnia 1919 r. Rozpoczął on jednak faktycznie pracować dopiero 15 lutego 1919 r., a jego ostateczny kształt organizacyjny ustalił się na podstawie rozporządzenia wykonawczego Rady Ministrów z 30 marca 1921 r.⁴² W tym czasie Lubelski Urząd Wojewódzki składał się z wydziałów, na które zamieniono dawne de-

³⁷ Dz. U., nr 65, poz. 395, art. 2.

³⁸ Dz. Pr. PP, nr 65, poz. 395, art. 1-4; por. M. Szejdowska, *Wojewoda jako przedstawiciel rządu*, Warszawa 1984.

³⁹ Dz. U., nr 90, poz. 490;

⁴⁰ Tamże, poz. 490, art. 17, 19-20;

⁴¹ Tamże, poz. 450, art. 37, 39;

⁴² APL, UWL WO, sygn. 211; Dz. U., nr 39, poz. 236, Rozporządzenie RM z 30 III 1921.

partamenty. Były to wydziały: I – Prezydialny, II – Administracyjny, III – Samorządowy, IV – Wojewódzki Urząd Zdrowia na prawach wydziału, V – Apropowizacyjny, VI – Rolnictwa i Weterynarii, VII – Przemysłu, VIII – Pracy i Opieki Społecznej, IX – Okręgowa Dyrekcja Robót Publicznych oraz X – Kancelaria Główna. Urząd, swoją siedzibę posiadał w Lublinie na ulicy Niecałej 14, gdzie mieściła się większość jego departamentów (wydziałów)⁴³.

11 lutego 1924 r. weszło w życie nowe rozporządzenie wykonawcze RM do ustawy sierpniowej z 1919 r., w znaczny sposób usprawniające funkcjonowanie urzędów wojewódzkich. Na podstawie tegoż aktu w 1925 r. ustalony został nowy układ organizacyjny UWL. Obecnie tworzyły go następujące wydziały: I – Prezydialny; II – Bezpieczeństwa Publicznego; III – Administracyjny; IV – Samorządowy; V – Zdrowia Publicznego; VI – Budżetowo-Gospodarczy; VII – Rolnictwa i Weterynarii; VIII – Przemysłowy; IX – Pracy i Opieki Społecznej; X – Okręgowa Dyrekcja Robót Publicznych⁴⁴.

19 stycznia 1928 r. weszło w życie rozporządzenie Prezydenta RP o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej⁴⁵, w zasadniczy sposób unifikujące ustrój i funkcjonowanie administracji terenowej w Polsce międzywojennej. Art. 1 utrzymywał nadal trójstopniowy podział administracji terytorialnej na województwa, powiaty i gminy, a art. 2 pkt 2 podział dwuinstancyjny - na powiaty i województwa. Rozporządzenie wzmacniało zasadę monokratyczności głosząc, iż „województwie, komisarz rządu, starostowie powiatowi i starostowie grodzcy działają pod osobistą odpowiedzialnością, samodzielnie i jednoosobowo, z zastrzeżeniem kolegialnego załatwiania spraw, stosownie do postanowień rozporządzenia niniejszego względnie innych przepisów prawnych” (art. 5). Akt ten w zasadniczy sposób wzmacniał zasadę zespolenia, tak bezpośredniego jak i pośredniego, w organizacji administracji ogólnej⁴⁶. Gdy chodzi o administrację wojewódzką, rozporządzenie to w zasadniczy sposób normowało stanowisko wojewody jako przedstawiciela urzędu, stanowisko wojewody jako szefa administracji ogólnej oraz organizację urzędu wojewódzkiego⁴⁷.

Ustrój Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie w latach 1928-1939 kształtował się pod wpływem wyżej omawianych tendencji ustrojowo-prawnych. Ostatnie zmiany w ustroju Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego wprowadził *Statut organizacyjny* wraz ze *Szczegółowym podziałem czynności* z 20 marca 1935 r. Odtąd instytucja ta liczyła

⁴³ Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego (dalej: Dz. U. WL), nr 1, poz. 19.

⁴⁴ APL, UWL WO, sygn. 224; sygn. 242, sygn. 227, Statut organizacyjny UWL z 1 III 1927, Instrukcja kancelaryjna i referendarska UWL z V 1927.

⁴⁵ Dz. U., nr 11, poz. 86 z 1928.

⁴⁶ Tamże, art. 33-39 (zespolenie bezpośrednie) i 61-68 (zespolenie pośrednie). Por. I. Czuma, *Terminologiczne uwagi o „administracji” w związku z rozporządzeniem Prezydenta RP z 19 I 1928 r.*, Warszawa 1928.

⁴⁷ K. Kumaniecki, B. Wasiutuński, J. Panejko, *Polskie prawo administracyjne w zarysie. Dodatek*, Warszawa 1929, s. 1055-1075.

osiem komórek organizacyjnych. Były to: Wydział I – Ogólny, Wydział II – Społeczno-Polityczny, Wydział III - Samorządowy, Wydział IV – Wojskowy, Wydział V – Komunikacyjno-Budowlany, Wydział VI – Rolnictwa i Reform Rolnych, Wydział VII – Pracy, Opieki i Zdrowia, Wydział VIII – Przemysłowy⁴⁸.

Kierownikami administracji wojewódzkiej ogólnej, a zarazem szefami Wojewódzkiego Urzędu Lubelskiego w latach 1919-1929 byli wojewodowie: Stanisław Witalis Moskalewski (1919-1926), Antoni Remiszewski (1926-1930), płk. dypl. Bolesław Świdziński (1930-1933), mjr dr Józef Różniecki (1933-1937) i mjr Jerzy Albin de Tramecourt (1937-1939)⁴⁹.

Wojewódzki Urząd Zdrowia – Wydział Zdrowia Publicznego (1920-1932)

Wojewódzki Urząd Zdrowia do czasu wcielenia go do Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego, jako Departament IV, był samodzielnym organem administracyjnym drugiej instancji do spraw zdrowotnych. Wcielenie to nastąpiło na podstawie okólnika Ministra Spraw Wewnętrznych z 12 marca 1920 r.⁵⁰ Departament (wydział) ten aż do 1924 r. występował pod dotychczasową nazwą – Wojewódzki Urząd Zdrowia, a następnie otrzymał nazwę: Wydział Zdrowia Publicznego⁵¹.

W pierwszej połowie lat dwudziestych komórka ta zajmowała się kwestiami personalnymi lekarzy zatrudnionych w urzędach administracji państwowej, sprawami zdrowotno-sanitarnymi, a w szczególności walką z epidemiami. Jej kompetencje sukcesywnie były rozbudowywane, gdyż przejmowała zadania przynależne dotąd samodzielnym organom administracji zdrowia publicznego. W 1924 r. wydział otrzymał uprawnienia istniejących dotąd ekspozytur byłego Naczelnego Komisarza do Walki z Epidemiami, placówki terenowe Państwowego Zakładu Badania Żywności, nadzór nad szpitalami rządowymi, samorządowymi, prywatnymi itp.⁵² Pewną stabilizację kompetencyjną i organizacyjną dla Wydziału Zdrowia Publicznego przyniósł rok 1927. Wtedy to ustalono, że posiada on w swojej gestii sprawy: ogólnej higieny społecznej, walki z chorobami zakaźnymi, szpitalnictwa, opieki lekarskiej nad matką i dzieckiem. Następnie, nadzór nad działalnością sanitarną podległych wojewodzie władz administracyjnych i samorządowych, sprawy farmaceutyczne i sądowno-lekarskie. Wydział ten składał się z trzech referatów: ogólnego, inspekcji lekarskiej, farmaceutycznego⁵³. Tak ukształtowany zakres zadań i struktura organizacyjna wydziału utrzymały się do końca jego istnienia, to jest do 1 października 1932 r., kie-

⁴⁸ L. Dz. W nr 7, poz.68.

⁴⁹ W. Kozyra, dz. cyt., rozdz. II.

⁵⁰ APL, UWL WO, sygn. 105.

⁵¹ Dz. U. WL, nr 5 z 12 XI 1920; APL, UWL WO, sygn. 269, Sprawozdanie z dorobku dziesięciolecia działalności władz administracji ogólnej na terenie województwa lubelskiego 1918-1928, s. 21.

⁵² APL, UWL WO, sygn. 224; sygn. 281, Pismo MSW z 26 VI 1926; por.: E. Więckowska, *Walka z ostrymi chorobami zakaźnymi w Polsce w latach 1918-1924*, Wrocław 1999; Monitor Polski, nr 203 z 1924 r., Akcja Generalnej Dyrekcji Służby Zdrowia MSW w sprawie zwalczania kiły wśród Huculów.

⁵³ Tamże, sygn. 227; Statut organizacyjny UWL (dalej: Statut) z 1 III 1927; Statut z X 1927.

dy to został połączony z Wydziałem Pracy i Opieki Społecznej w jedną komórkę pod nazwą Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia⁵⁴. Wojewódzki Urząd Zdrowia – od 1924 r. - Wydział Zdrowia Publicznego, liczył od 4 do 7 pracowników⁵⁵.

Jego pierwszym naczelnikiem był dr Jan Opięński. Szefował mu od lutego do listopada 1920⁵⁶. Drugim z kolei był od 13 listopada 1920 r. dr Andrzej Krysiński. W 1924 r. został naczelnikiem Wydziału Zdrowia Publicznego. Na stanowisku tym pracował do 11 stycznia 1926 r., a następnie został przeniesiony na równorzędne stanowisko do Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu. A. Krysiński urodził się 21 lipca 1873 r. w Warszawie, był wyznania rzymskokatolickiego, pochodzenia polskiego. Ukończył III Gimnazjum Filologiczne w Warszawie w 1894 r. Studiował medycynę na Uniwersytecie w Dorpacie (Rosja), którą ukończył 17 maja 1904 r. uzyskując stopień doktora medycyny. Znał język polski, rosyjski, niemiecki, francuski. Podczas I wojny światowej służył w wojsku rosyjskim jako lekarz wojskowy, głównie w Archangielsku. Następnie służył w polskich formacjach wojskowych w Rosji, a w latach 1918-1920 w Wojsku Polskim jako lekarz w stopniu kapitana. W okresie od 1906 do 1914 był lekarzem wolno praktykującym oraz ordynatorem jednego ze szpitali warszawskich. Pracę w UWL rozpoczął z chwilą jego uruchomienia, tj. w lutym 1920 r. W tym czasie był kawalerem⁵⁷.

Trzecim z kolei naczelnikiem WZP został dr Czesław Kujawski, który funkcję tę pełnił od 1926 do 1930 r. Urodzony 6 czerwca 1878 r. w Kielcach, gdzie też ukończył gimnazjum. Studiował medycynę na Uniwersytecie Warszawskim, a dyplom lekarza uzyskał w 1903 r. Był zmobilizowany na wojnę rosyjsko-japońską w 1906 r. W czasie I wojny światowej służył jako lekarz w armii rosyjskiej. Pracę zawodową rozpoczął w 1904 r. w szpitalach warszawskich. W 1906 r. zamieszkał na Wołyniu w Sławuczu, pełniąc funkcję lekarza wolno praktykującego oraz lekarza w szpitalu prywatnym ks. Sanguszki. W 1911 r. powrócił do Kongresówki i zamieszkał w Nasielsku, a później w Pabianicach pracując jako lekarz w Kasie Chorych przy fabryce Kindera, a pod koniec 1918 r. rozpoczął pracę w szpitalu w Warszawie na Pradze. Od 1 kwietnia 1919 r. zatrudniony został na etacie lekarza powiatowego w starostwie lubelskim, gdzie pracował do początku 1926 r. W lutym tegoż roku zostaje zatrudniony w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie jako naczelnik Wydziału Zdrowia Publicznego. Funkcję tę pełnił do 1930 r. Prawdopodobnie w tym też roku został przeniesiony w stan nieczynny, a następnie przeszedł na emeryturę⁵⁸.

Ostatnim naczelnikiem Wydziału Zdrowia Publicznego był dr Jan Danielski. Urodził się 14 listopada 1892 r. w Krctohorbach na Ukrainie. Syn Henryka, agrono-

⁵⁴ Tamże, sygn. 112; Inwentarz, s. 3; APL, UWL Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia (dalej: WPOZ), sygn. 3, Zarządzenie wewnętrzne wojewody lubelskiego z 17 XI 1932.

⁵⁵ Tamże, WO, sygn. 284; sygn. 304.

⁵⁶ Tamże, WOSO, sygn. 1426; WO, sygn. 105, Okólnik MSW z 27 XI 1924.

⁵⁷ Tamże, WOSO, sygn. 981; WO sygn. 275; APL, Biblioteka, sygn. 10; Dz. U. WL, nr 2 z 1925; „Głos Lubelski”, nr 126 z 9 V 1925.

⁵⁸ APL, UWL WO, sygn. 46; Dz. U. WL, nr 5 z 10 marca 1927; „Głos Lubelski”, nr 126 z 9 V 1925.

ma, i Konstancji z Tarczewskich, nauczycielki. Ukończył Gimnazjum Klasyczne w Kijowie (1911) i rozpoczął studia medyczne na uniwersytetach w Kijowie (1911-1914) i Charkowie (1915-1916). W szkole i na studiach działał w organizacjach niepodległościowych. Dwukrotnie więziony przez władze carskie i zesłany na pół roku na Syberię (Wiatka). Po otrzymaniu dyplomu lekarskiego w maju 1916 r., przez dwa lata pracował na stanowisku asystenta w szpitalach i klinikach Charkowa i Kijowa. W 1919 r. został zastępcą ordynatora szpitala miejskiego w Częstochowie. W latach 1919-1922 służył w wojsku polskim jako lekarz. Następnie został lekarzem gminnym w Wołyniu (1922-1923) oraz powiatowym w Nowym Targu (1923-1928). W 1925 r. ukończył kurs dla lekarzy państwowej służby zdrowia w Szkole Higieny oraz kurs przeciwgruźliczny i przeciwjagliczny. Jako stypendysta Fundacji Rockefellera odbył w latach 1928-1929 roczny kurs w Szkole Higieny przy Uniwersytecie J. Hopkinsa w Baltimore (USA). Przebywał też na trzech miesięcznych stażach we Francji i Anglii. W latach 1929-1930 jako delegat Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej zajmował się organizowaniem ośrodków zdrowia we Lwowie. W 1930 r. objął funkcję naczelnika Wydziału Zdrowia Publicznego, a od 1932 r. Wydziału Pracy, Opieki i Zdrowia w Lubelskim Urzędzie Wojewódzkim. Na stanowisku tym pracował do końca istnienia Urzędu, tj. do 14 września 1939 r. Przez pewien czas pełnił również obowiązki kierownika oddziału zdrowia. Dr Jan Danielski był znanym społecznikiem, działaczem różnego rodzaju stowarzyszeń społeczno-lekarskich (Polski Związek Przeciwgruźliczny – prezes lubelskiego oddziału w latach 1933-1934, Polskie Towarzystwo Higieniczne, itp.). Uczestniczył w przygotowaniach do wielu specjalistycznych konferencji. W 1939 r. reprezentował polskie MPiOS na międzynarodowej konferencji w sprawie higieny społecznej w Liege (Belgia). Okres II wojny światowej przeżył w Lublinie pracując w Szpitalu św. Wincentego i Miejskim Ośrodku Zdrowia. Okresowo więziony na Zamku Lubelskim (czerwiec-lipiec 1940 r.). Pracował w strukturach medycznych Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Aresztowany przez NKWD, od sierpnia 1944 do listopada 1947 r. przebywał na zesłaniu w Tagrach w ZSRR. Wróciwszy do Lublina pracował w tutejszych placówkach służby zdrowia. Był również pracownikiem naukowym, najpierw Wydziału Lekarskiego UMCS, a później Akademii Medycznej. Zmarł nagle 28 listopada 1959 r. w Lublinie i pochowany został na cmentarzu przy ul. Lipowej. Ożeniony z Zofią Mezer (1895-1979), miał dwie córki: Annę (ur. 1921) i Jadwigę (ur. 1924)⁵⁹.

Współpracownikami wyżej wymienionych szefów WUZ-WZP byli: dr Władysław Cieszkowski – inspektor lekarski, Piotr Levittouse – inspektor farmaceutyczny⁶⁰, dr Hipolit Kaczyński – wojewódzki inspektor lekarski. Ten ostatni urodził się 7 sierpnia 1873 r. w Parczewie. Wyznania rzymskokatolickiego, pochodzenia polskie-

⁵⁹ *Słownik Biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A. Witusik, t. 1, Lublin 1993, *Danielski Jan Antoni*, oprac. S. Wiśniewski; APL, UWL WOSO, sygn. 1937; WO, sygn. 360; sygn. 306; WPOZ, sygn. 1, Pismo wojewody lubelskiego do MPOS z 14 VII 1939 r.

⁶⁰ Dz. U. WL, nr 5 z 12 XI 1920; nr 1, poz. 19 z 1920.

go. Ukończył 8-klasowe Gimnazjum w Chełmie w 1893 r. oraz studia medyczne na Uniwersytecie Warszawskim w 1900 r. Doktor medycyny. W 1914 r. został powołany do wojska i przydzielony do szpitala fortecznego w Dęblinie jako jego ordynator. W 1915 r. ewakuowany do Rosji, pracował w Moskwie w wojskowej służbie zdrowia działając zarazem w Komitecie Polskim. Pracę zawodową rozpoczął w 1900 r. jako nieetatowy ordynator w szpitalu św. Wincentego a Paolo (dla psychicznie chorych) w Lublinie. W 1902 r. odbył kurs akuszerjny w Wiedniu w klinice prof. Chrobaka. Często brał udział w międzynarodowych konferencjach lekarskich. Od 1903 do 1914 r. prowadził praktykę prywatną. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, 1 kwietnia 1919 r. powołany został na lekarza powiatowego w Parczewie w VI st. sł. Od 20 lutego 1920 r. rozpoczął pracę w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie na stanowisku wojewódzkiego inspektora lekarskiego. Pracował tutaj do 31 sierpnia 1930 r., kiedy to został przeniesiony w stan spoczynku, a następnie przeszedł na emeryturę. Był ożeniony z Zofią Majchrowską od 30 kwietnia 1907 r. Miał z nią czworo dzieci⁶¹.

Urzędnikiem WUZ-WZP był również dr Stanisław Burzyński, urodzony 13 lutego 1900 r. w Krasnymstawie, syn Stanisława i Heleny Halickiej. Wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej. Ukończył 4 czerwca 1929 r. Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego. Doktor medycyny – specjalista w zakresie chorób wewnętrznych. Znał język polski i niemiecki. Służył w wojsku polskim jako ochotnik od 20 lipca do 20 grudnia 1920 r. Natomiast obowiązkową służbę wojskową odbył w latach 1927-1928 w stopniu plutonowego. Od 29 listopada 1929 r. rozpoczął pracę w UWL w Wydziale Zdrowia Publicznego jako referendarz w VIII st. sł. Był w tym czasie kawalerem⁶².

Inni urzędnicy tegoż wydziału to: Władysław Skura, urodzony 15 marca 1894 r. w Niwiskach w powiecie kolbuszowskim, syn Józefa i Marii ze Stypów. Wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej. Ukończył Gimnazjum im. Franciszka Józefa w Dębicy 4 czerwca 1912 r. Zdał również egzamin praktyczny dla urzędników I kategorii 25-26 maja 1925 r. Od 1 października 1912 r. do 22 lipca 1914 r. służył w armii austriackiej. Mimo ukończenia służby został zatrzymany w wojsku i skierowany wraz z całą jednostką na front, gdzie walczył aż do końca października 1918 r. Od 1 listopada 1918 do 1 czerwca 1920 r. przebywał na wypoczynku u rodziców w Niwiskach. Posiadał stopień kapitana. Od 1 czerwca 1920 do 1 lipca 1921 r. pracował jako urzędnik cywilny w VIII st. sł. w Generalnym Okręgu Wojskowym w Lublinie. Od 1 lipca 1921 r. rozpoczął pracę w Urzędzie Wojewody Lubelskiego w Wojewódzkim Urzędzie Zdrowia. 11 lipca 1921 r. zostaje przeniesiony z etatu Ministerstwa Zdrowia do pracy w „Pomocy Rolniczej”, już jednak 1 lipca 1922 r. pracuje w UWL w Wydziale Prezydyalnym w oddziale bezpieczeństwa publicznego – referat do spraw wyznań religijnych. 1 lipca 1923 r. zatwierdzony na etacie MSW. 1 lipca

⁶¹ APL, UWL WOSO, sygn. 732; WO, sygn. 304; Dz. U. WL, nr 12 z 15 V 1920.

⁶² Tamże, WOSO, sygn. 186.

1925 r. mianowany urzędnikiem w VIII st. sł. jako urzędnik Wydziału Prezydialnego, a następnie Ogólnego. W latach 1925-1930 był referendarzem w VIII st. sł., a od 30 czerwca 1930 r. awansowany do VII st. sł. W UWL pracował do 14 września 1939 r. Posiadał Srebrny Krzyż Zasługi (1932), Brązowy Medal za Długoletnią Służbę (1938)⁶³.

Witold Taczański – urzędnik III kategorii urzędniczej. Urodzony 14 czerwca 1893 r. w Laszkowicach w powiecie lubartowskim. Syn Antoniego i Ludwiki z Dmi-truków. Wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej. Posiadał wykształcenie domowe w zakresie 4 klas szkoły powszechnej. Pracował 7 lat jako pracownik etatowy w Urzędzie Gminy Wólka Lubelska, a następnie w samorządzie miasta Lublina. Od 3 sierpnia 1920 r. podejmuje pracę w Urzędzie Wojewody Lubelskiego na czas określony – 6 miesięcy. Pracował w Kancelarii Głównej - w ekspedyturze. Zwolniony z Urzędu 31 grudnia 1920 r. Powodem zwolnienia był jego sprzeciw wobec decyzji przeniesienia go do starostwa krasnostawskiego. Z dniem 1 stycznia 1921 r. rozpoczął pracę w Urzędzie Sanitarno-Obyczajowym, jako urzędnik nadzorczy. 27 stycznia 1921 r. został urzędnikiem mianowanym. Po włączeniu tegoż organu do UWL W. Taczański od 1 października 1922 r. ponownie pracuje w Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim w Wydziale Zdrowia Publicznego. Od 1 stycznia 1924 r. został pracownikiem referatu sanitarno-obyczajowego w IX st. sł. Z dniem 30 maja 1926 r. zostaje zwolniony z pracy z powodu „lekceważenia swoich obowiązków służbowych i nieudolności”. Chodziło m. in. o niedostarczenie na czas benzyny do samochodów UWL. Ostatecznie przeniesiony do Starostwa Powiatowego w Lublinie, gdzie pracował do września 1939 r. Był ożeniony z Otylią Nadmionką-Borucką od 15 maja 1923 r. Otrzymał Brązowy Medal za Długoletnią Służbę⁶⁴.

Dr Roman Piotrowski – referendarz i doktor medycyny. Urodzony 24 września 1894 r. w majątku Narajki w powiecie drohiczyńskim. Wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej, syn Ignacego i Anny Obuchwicz. Ukończył 8-klasowe Gimnazjum Filologiczne w Moskwie w 1916 r. Następnie studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. 9 maja 1927 r. uzyskał dyplom doktora medycyny. Pozytywnie zdał egzamin dla kandydatów na stanowisko administracyjne w resorcie zdrowia I kategorii (1932) i odbył w Warszawie 6-miesięczny kurs w Państwowej Szkole Higieny, od 2 listopada 1931 do 30 kwietnia 1932 r. W wojsku polskim służył jako ochotnik od 8 listopada 1918 do 16 listopada 1923 r. 4 października 1920 r. mianowany podporucznikiem, 31 marca 1921 r. został odkomenderowany na studia medyczne. 17 listopada 1923 r. został oficerem zawodowym w stopniu porucznika. Od 23 grudnia 1925 r. przydzielony do 66 pułku piechoty na stanowisko młodszego lekarza. Z dniem 5 maja 1927 r. przydzielony do szpitala wojskowego w Modlinie na stanowisko ordynatora, a 31 października 1927 r. przeniesiony do 20 pułku piechoty na stanowisko lekarza pułkowego. Z dniem 30

⁶³ Tamże, sygn. 1880; WO sygn. 284; Dz. U. WL, nr 8 z 24 IX 1921.

⁶⁴ APL, UWL WOSO, sygn. 2118.

czerwca 1930 r. przeniesiony do rezerwy na własną prośbę. Od 1 października 1930 r. rozpoczyna pracę w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie jako prowizoryczny referendarz w VIII st. sł. w Wydziale Zdrowia Publicznego. Powadził referat sanitarno-obyczajowy. Wykonywał też sekcje sądowno-lekarskie na zlecenie sędziów śledczych. Z dniem 5 września 1932 r. przeniesiony zostaje do starostwa grodzkiego w Lublinie na stanowisko lekarza grodzkiego. Na pół etatu pracował jednak nadal w UWL. Od 1 listopada 1934 r. mianowany na stałe lekarzem grodzkim. Ożenił się z Jadwigą Sternicką 20 czerwca 1925 r. Miał z nią jednego syna Jana ur. 9 maja 1926 r. Odnznaczony Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938)⁶⁵.

W komórce tej pracowali również: Michalina Wojciechowska, która prowadziła kancelarię departamentalną wraz z Ireną Kocuper i Zofią Druce⁶⁶, sekretarz wydziału Andrzej Olejnicz, dr Euzebiusz Rachwalski, Stefan Kotowski i Jan Nartowski jako inspektorzy farmaceutyczni oraz dr Marian Szafnicki⁶⁷.

Wydział Pracy i Opieki Społecznej (1919-1932)

Wydział ten jako departament formalnie został powołany w Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 13 listopada 1919 r. Jednakże w pierwszym znanym nam podziale organizacyjnym UWL z 15 maja 1920 r. istnieje tylko zapowiedź powołania Departamentu VIII – Pracy i Opieki Społecznej. Jego naczelnika, Stanisława Korczyńskiego, prawdopodobnie powołano w czerwcu 1920 r., gdyż figuruje on w spisie członków Lubelskiej Rady Wojewódzkiej. Ostateczne ukształtowanie się tej jednostki organizacyjnej odbyło się jednak dopiero w 1921 r.⁶⁸

Zakres czynności Wydziału Pracy i Opieki Społecznej kształtował się dość długo, gdyż z oporami samodzielne dotąd struktury administracji pracy i spraw społecznych zespalały się z organami administracji ogólnej⁶⁹. Tak więc do zadań Wydziału Pracy i Opieki Społecznej w latach 1921-1927 należało nadzorowanie państwowych urzędów pośrednictwa pracy, walka z bezrobociem, sprawy opieki społecznej, a w szczególności opieka nad nieletnimi i młodzieżą, ochrona macierzyństwa i opieka nad starcami. Wydział składał się z dwóch oddziałów: pośrednictwa pracy i opieki społecznej⁷⁰.

W roku 1930 uściślono zakres jego zadań. Tytułem przykładu przedstawię kompetencje oddziału pośrednictwa pracy. Należały do niego sprawy nadzoru i

⁶⁵ Tamże, sygn. 1565; Dz. U. RP, nr 92, poz. 726, ustawa z 16 VIII 1923 r. o opiece społecznej.

⁶⁶ Dz. UWL, nr 5 z 12 XI 1920.

⁶⁷ Dz. U. WL, nr 8 z 24 XII 1924; nr 10 z 16 IX 1925; nr 12 z 26 XI 1926; nr 3 z 30 III 1923; APL UWL WOSO, sygn. 2001.

⁶⁸ W. Kozyra, dz. cyt., s. 35.

⁶⁹ A. Brzeziński, *Organizacja służby pracy w latach 1933-1939*, „Wojskowy Przegląd Prawny”, 1983, R. 46, nr 2, s. 136-147; K. Kumaniecki, B. Wasyłyński, J. Panejko, dz. cyt., s. 1054-1055.

⁷⁰ APL, UWL WO, sygn. 227; Statut z 1 III 1927; por. *Dziesięć lat polityki społecznej państwa polskiego 1918-1928*, Warszawa 1928.

instruowania państwowych urzędów pośrednictwa pracy, gromadzenie informacji i sporządzanie sprawozdań z sytuacji na rynku pracy, nadzór nad społecznym pośrednictwem pracy. Kwestie emigracyjne ze szczególnym uwzględnieniem statystyki wyjazdów do krajów zamorskich, sprawy bezrobocia i doraźna pomoc dla bezrobotnych⁷¹. Znaczne zmiany w zakresie uprawnień tegoż wydziału nastąpiły w latach 1931-1932, gdy włączono doń sprawy ubezpieczeń społecznych i inwalidów wojennych. W owym czasie zakres zadań całego Wydziału Pracy i Opieki Społecznej był następujący: „Sprawy nadzoru i pomocy instytucjom opieki społecznej, nadzoru nad działalnością samorządów w dziedzinie opieki społecznej, sprawy nadzoru nad instytucjami pośrednictwa pracy, sprawy walki z bezrobociem, ubezpieczenie od wypadków oraz ubezpieczeń pracowników umysłowych, a ponadto (sprawy – przyp. W. K.) inwalidów wojennych”. Wydział składał się nadal z dwóch zmodyfikowanych oddziałów, to jest: 1) opieki, pracy i ubezpieczeń oraz 2) inwalidów wojennych⁷². WPiOS został zlikwidowany 1 października 1932 r. i połączony z Wydziałem Zdrowia Publicznego w jeden Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia.

Liczebność Wydziału Pracy i Opieki Społecznej w latach 1919-1932 wyniosła od 3 do 6 osób⁷³. Przez cały okres jego istnienia kierował nim naczelnik Stanisław Korczyński⁷⁴. W komórce tej pracowali także: Franciszek Chmielecki, kierownik oddziału do spraw inwalidów wojennych, referendarz. Urodził się 29 września 1892 r. w Sieniawie (Galicja). Ukończył szkołę powszechną i dwuletnią szkołę handlową. Służył w armii austriackiej od 1 sierpnia 1914 do 6 listopada 1918 r., a w wojsku polskim od 11 listopada 1918 do 10 listopada 1919 r., w stopniu kaprala. Przed I wojną światową pracował od 1911 r. jako korespondent i buchalter w firmach handlowych. Po wojnie rozpoczął pracę jako urzędnik cywilny w Dowództwie Okręgu Korpusu nr II Lublin w VIII st. sł. od 18 maja 1920 do 31 maja 1922 r. Następnie, od 1 czerwca 1922 r., rozpoczął pracę w UWL jako urzędnik prowizoryczny w XI st. sł. w Wydziale Pracy i Opieki Społecznej. Dość szybko awansował. I tak 21 listopada 1923 r. przesunięto go do VIII st. sł., w lipcu 1925 r. do VII st. sł., a 1 lutego 1934 r. został referendarzem. Równocześnie 13 maja 1929 r. został mianowany kierownikiem oddziału do spraw inwalidów wojennych. Jego kariera załamała się, gdy wyszło na jaw jego korupcyjne działanie. W lutym 1934 r. ujawniono, iż pożyczal od kioskarza Jana Chmieleckiego pieniądze, a następnie spłacał je jako inwalidzie wojennemu,

⁷¹ L. Dz. W, nr 46, poz. 407; Statut z 29 XI 1930, § 13; por.: M. Biernacka, *Finansowanie zakładów opiekuńczych Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynnego w latach 1919-1939*, „Annales UMCS”, sec. H, vol. 25, 1991.

⁷² L. Dz. W, nr 1a, poz. 11 z 1932, Statut z 29 XII 1931, § 6.

⁷³ APL, UWL WO, sygn. 304; Dz. U. WL, nr 4 z 1923.

⁷⁴ APL, UWL WO, sygn. 304; Dz. U. WL, nr 4 z 1923.

zapomogami z Funduszu Pomocy Społecznej. Po przeprowadzeniu dochodzenia na wnioszek Komisji Dyscyplinarnej został zwolniony z pracy i przeszedł na emeryturę⁷⁵.

Kazimierz Stalewski, referendarz, kierownik oddziału. Urodzony 19 lutego 1897 r. w Stacji Indyrka (Rosja, Kaukaz). Ukończył 7 klasowe gimnazjum w Kijowie i 2 lata Politechniki Kijowskiej. Zdał też egzamin praktyczny dla urzędników I kategorii w dziale pracy i opieki społecznej w 1925 r. Służył w wojsku rosyjskim do 1916 r., w stopniu podporucznika. W armii polskiej służył jako ochotnik w okresie od 1 sierpnia do 29 listopada 1920 r. Prawdopodobnie pracował od 1 października 1920 r. jako urzędnik mianowany w IX st. sł. w Państwowym Urzędzie Pośrednictwa Pracy w Lublinie. Od 11 maja 1923 zatrudniony był w Wydziale Pracy i Opieki Społecznej UWL. Mianowany definitywnie urzędnikiem w IX st. sł. od 26 sierpnia 1924 r. Natomiast 4 czerwca 1925 r. awansowany do VIII st. sł. Po uzyskaniu zgody Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej oraz Prezesa RM na awansowanie go do VII st. sł. mimo braku formalnego wykształcenia, nominację tę otrzymał 1 stycznia 1929 r. Z dniem 5 stycznia 1931 r. K. Stalewski uzyskał uprawnienia do samodzielnego podejmowania decyzji w zastępstwie naczelnika wydziału, a z dniem 1 listopada 1934 r. został kierownikiem oddziału opieki społecznej w Wydziale Pracy, Opieki i Zdrowia. W opinii o K. Stalewskim naczelnik wydziału pisał, że prowadził on wszystkie sprawy z zakresu walki z bezrobociem i pomocą doraźną. Prowadził też wszystkie sprawy Funduszu Pracy oraz kierował pracami Biura Komitetu Funduszu Pracy Województwa Lubelskiego. Od lipca 1935 r. począł też pełnić funkcję dyrektora Wojewódzkiego Biura Funduszu Pracy. Z czasem MPiOS uznało, że nie może on sprawować tych dwóch stanowisk jednocześnie (kierownika oddziału w UWL i dyrektora WBFP) i zażądało, by K. Stalewski zdecydował się na jedną z nich. Wojewoda proponował natomiast, żeby na czas pełnienia zadań dyrektora WBFP wziął roczny urlop z pracy w UWL. Ministerstwo odrzuciło tę propozycję i ostatecznie Stalewski zdecydował się pozostać w Urzędzie od 21 marca 1936 r. Ministerstwo Pracy zgodziło się natomiast na pełnienie przez niego od 14 maja 1938 r. funkcji administratorem domu czynszowego przy ul. Narutowicza 25 w Lublinie. K. Stalewski pracował w UWL do 14 września 1939 r. Był ożeniony z Bronisławą Kobielarz od 17 stycznia 1931 r. Posiadał Brązowy Medal za Długoletnią Służbę (1938)⁷⁶.

Wanda Arnoldowa, maszynistka. Urodzona 14 lipca 1880 r. w majątku Mniów w powiecie kieleckim, z domu Sobocka; primo voto: Węglowska. Ukończyła pensję prywatną w zakresie 6-klasowego gimnazjum, w Suchedniowie w 1896 r. W 1915 r. objęła posadę nauczycielki w szkole ludowej w Dzierżni w powiecie tomaszowskim. Pracowała tam do 1 lipca 1918 r. Od 3 listopada 1918 r. rozpoczęła pracę w Komitecie Pomocy Powracającym do Kraju w Lublinie. Równocześnie do 7 marca 1919 r. zarządzała dwoma zakładami dla sierot. Od 1 czerwca 1921 roku została za-

⁷⁵ APL, UWL WOSO, sygn. 213; WO, sygn. 43.

⁷⁶ Tamże, WOSO, sygn. 1937; WO, sygn. 360; por.: M. Demel, *Z dziejów promocji zdrowia w Polsce*, t. 1-3, Kraków 2000.

trudniona w Urzędzie Wojewody Lubelskiego w Wydziale Pracy i Opieki Społecznej, jako maszynistka. 30 czerwca 1921 r. złożyła przyrzeczenie służbowe. 18 września 1923 r. awansowała do X grupy uposażeniowej. Prawdopodobnie w połowie 1926 r. została przeniesiona do Państwowego Urzędu Pośrednictwa Pracy w Lublinie, a następnie do starostwa w Chełmie. 4 listopada 1927 r. napisała do starosty chełmskiego, by na jej miejsce zatrudnił jej córkę – Zofię Węglowską. Wanda Arnoldowa została zwolniona z pracy 4 lutego 1928 r. Była dwukrotnie żonata. Jej pierwszym mężem był Jan Węglowski, z którym pobrała się w Zakrzówku. Zmarł on w 1915 r. Miała z nim dwoje dzieci. Drugim mężem był Józef Arnold, za którego wyszła za mąż mieszkając w Biskupicach⁷⁷.

Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia (1932-1939)

Wydział ten powstał, jak już pisałem, z połączenia dwóch innych wydziałów: Zdrowia Publicznego oraz Pracy i Opieki Społecznej w październiku 1932 r.⁷⁸ Organizował się dość długo. Dopiero zarządzenie wojewody lubelskiego z 30 czerwca 1934 r. ustalało jego jednolity zakres obowiązków i strukturę organizacyjną⁷⁹. W drugiej połowie lat trzydziestych Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia dzielił się na dwa oddziały. Pierwszy z nich – pracy i opieki, składał się z sześciu referatów, to jest: 1) ogólnej opieki społecznej; 2) opieki nad dziećmi i młodzieżą; 3) opieki nad dorosłymi; 4) ochrony pracy; 5) ubezpieczeń społecznych i 6) inwalidów wojennych. Oddział drugi – zdrowia, składał się z ośmiu referatów. Były to referaty: 1) ogólnej organizacji służby zdrowia i nadzoru nad personelem lekarskim i pomocniczym; 2) pomocy lekarskiej dla pracowników państwowych; 3) nadzoru nad zakładami leczniczymi i uzdrowiskami; 4) orzecznictwa lekarskiego; 5) spraw sanitarno-porządkowych i sanitarno-obyczajowych; 6) walki z chorobami zakaźnymi; 7) medycyny zapobiegawczej, higieny społecznej oraz zwalczania chorób społecznych i zawodowych; 8) farmaceutyczny⁸⁰.

WPOiZ liczył 6-10 osób⁸¹. Jego naczelnikiem był dr Jan Danielski, ostatni naczelnik Wydziału Zdrowia Publicznego. Pracownikami tej komórki byli jeszcze: Stanisław Więckowski, kierownik oddziału do spraw inwalidów wojennych. Był urzędnikiem II kategorii urzędniczej. Urodzony 3 września 1897 r. w Kocicach gm. Kleczewo, powiat pułtuski. Syn Adama i Rozalii ze Stoczkowskich, wyznania rzymskokatolickiego, pochodzenia polskiego. Ukończył szkołę powszechną oraz jeden

⁷⁷ APL, UWL WOSO sygn. 20; WO, sygn. 286.

⁷⁸ Tamże, WO, sygn. 112; Inwentarz, s. 4; APL, UWL WPOZ, sygn. 3, Zarządzenie wojewody lubelskiego z 17 XI 1932.

⁷⁹ L. Dz. W, nr 17, poz. 136 z 1934.

⁸⁰ L. Dz. W, nr 7, poz. 69, Statut z 20 III 1935, § 8; por.: A. Hulak, *Z dziejów polskiej rehabilitacji inwalidów i innych osób niepełnosprawnych jako służby społecznej*, Warszawa-Rzeszów 1998; K. Kawalec, *Polska myśl polityczna wobec hitlerowskiej ustawy eugenicznej z 14 VII 1933*, *Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi w Europie*, t. 20, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 1943, 1997.

⁸¹ APL, UWL WO, sygn. 304; WPOZ sygn. 1, Pismo wojewody lubelskiego do MPiOS z 14 VII 1939.

kurs w seminarium nauczycielskim pod Warszawą (Ursynów) w latach 1913-1914. W tym czasie aktywnie działał w skautingu, a od 1915 r. należał do POW. W czasie pierwszej wojny światowej służył jako żołnierz w armii rosyjskiej, a od 1 maja 1919 do 22 lipca 1921 r. służył w wojsku polskim jako żołnierz, natomiast od 19 lipca 1923 do 31 maja 1930 r. jako podoficer zawodowy, dochodząc do stopnia sierżanta. Służył w referacie inwalidów wojennych, gdy znajdowały się one w strukturach wojskowych. Zdał egzamin dla podoficerów zawodowych o specjalności administracyjno-kancelaryjnej (1927). Następnie, został z wojska oddelegowany na rok do Urzędu Wojewody Lubelskiego, gdy referaty ds. inwalidztwa wojennego przeszły w gestię wojewodów. Po roku pracy w UWL wrócił do służby w 13 pułku piechoty. 29 kwietnia 1929 r. napisał podanie do wojewody lubelskiego z prośbą o przyjęcie go do pracy na stałe na stanowisko kierownika oddziału inwalidzkiego w Wydziale Pracy Opieki i Zdrowia. Równocześnie wystąpił o zwolnienie z wojska i to zwolnienie uzyskał. Wojewoda jego prośbę rozpatrzył pozytywnie i z dniem 1 czerwca 1930 r. rozpoczął pracę w UWL jako adiunkt administracyjny w IX st. sł. Po pewnym czasie pojawiły się trudności ze znalezieniem dla niego stałego etatu, gdyż dotąd zatrudniony był na czas określony. Był zwolniony ze zdawania egzaminu praktycznego dla urzędników III kategorii służbowej. Pozytywnie zaliczył egzamin dla urzędników II kategorii w 1938 r. Ostatecznie w S. Więckowski w referacie inwalidzkim przeprowadził do 14 września 1939 r. Ożenił się ze Stanisławą z Szajmyków (1921). Miał dwoje dzieci. Był odznaczony Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938)⁸²;

Jan Kiepek, prawnik, praktykant w I kategorii urzędniczej. Urodzony 5 lutego 1902 r. w Nowej Wsi w powiecie krasnostawskim. Syn Józefa i Agnieszki z Babiaków. Wyznania rzymskokatolickiego, pochodzenia polskiego. Ukończył gimnazjum w Zamościu w 1926 r. Ukończył studia prawnicze na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W wojsku polskim, jako podchorąży służył w latach 1936-1937. Podanie o przyjęcie do pracy w UWL złożył 5 lipca 1938 r. Po wyrażeniu zgody przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, został przyjęty z dniem 1 września 1938 r. do Wydziału Pracy Opieki i Zdrowia. Pracował tutaj w charakterze praktykanta I kategorii urzędniczej i X st. sł. W Urzędzie Wojewody Lubelskiego opracował do września 1939 r. Od 31 grudnia 1933 r. ożeniony był z Kamilią Mróz, nauczycielką szkoły powszechnej w Wysokiem k. Krasnegostawu. Miał z nią córkę, urodzoną w 1939 r.⁸³;

Krystyna J. Araszkiewicz, prawnik, praktykantka w I kategorii urzędniczej. Urodzona 15 lutego 1909 r. w Różance w powiecie włodawskim, wyznania rzymskokatolickiego, narodowości polskiej. W 1928 r. ukończyła Gimnazjum Matematyczno-Przyrodnicze w Lublinie. Studiowała na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, który ukończyła w 1937 r. uzyskując tytuł magistra praw. Studiując, pracowała w Sądzie Okręgowym w Lublinie jako kancelistka od 1 sierpnia 1929 do 1 listopada 1931 r. Następnie, zatrudniła się w administracji Dziennika Urzędowego Kuratorium Okręgu

⁸² APL, UWL WOSO, sygn. 16.

⁸³ Tamże, sygn. 781; WPOZ sygn. 1.

Szkolnego w Lublinie jako jego kierowniczką od 1 stycznia 1932 do 1 maja 1932 r. W kwietniu 1932 r. poważnie zachorowała i musiała zwolnić się z pracy. Od 7 lutego do 31 maja 1938 r. pracowała w dyrekcji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie. 10 stycznia 1938 r. napisała podanie do wojewody lubelskiego z prośbą o przyjęcie do pracy w UWL. Informowała, że referencji o niej mogli wojewodzie udzielić M. Pajdowski, dyrektor Lubelskiej Izby Rolniczej oraz P. Szleźniak zastępca Starosty Grodzkiego w Lublinie. Jej prośba została uwzględniona 10 maja 1938 r. i z dniem 1 czerwca 1938 r. została przyjęta do pracy w UWL w Wydziale Pracy, Opieki i Zdrowia w charakterze praktykantki w I kategorii urzędniczej. Pracowała tutaj do września 1939 r.⁸⁴ W wydziale tym pracowali jeszcze, wspomniany już K. Stalewski, jako kierownik oddziału opieki społecznej, oraz Zygmunt Grzywacz i Maria Kamińska⁸⁵.

Obraz zbiorowy urzędników działu administracji pracy, opieki i zdrowia

W Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim pracowników tegoż działu było zatrudnionych w różnych okresach czasu od 7 do 13 osób, przy czym UWL liczył wtedy od 80 do 140 osób. Pracownicy ci stanowili więc od 8,7% do 9,2% całej jego kadry urzędniczej. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przez Wojewódzki Urząd Zdrowia – Wydział Zdrowia Publicznego, Wydział Pracy i Opieki Społecznej oraz Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia przewinęło się kilkadziesiąt osób. Udało mi się ustalić personalia 28 osób⁸⁶. W grupie tej znajdowało się 6 kobiet (21,4%) i 22 mężczyzn (78,6%). Czas urodzenia (wiek) zdołałem określić u 14 osób (50%). I tak w latach 1871-1880 urodziło się 4 osoby (28%), w latach 1881-1900 – 0 osób, w latach 1891-1900 – 7 (50%), w latach 1901-1910 – 3 (22%). Jako miejsce urodzenia przyjąłem kategorię dość szeroką, to jest obszar dzielnic porozbiorowych i Rosji. Urodzenie to ustaliłem u 14 osób (50%). Najwięcej z nich pochodziło z Kongresówki – 9 (64,2%), z Rosji właściwej (poza granicami I Rzeczypospolitej) i Galicji po 2 osoby (14,2%), z Ziemi Zabrzanych (obszar I Rzeczypospolitej na wschód od Bugu) 1 osoba (7,4%), z zaboru pruskiego nie pochodził nikt.

Przynależność narodową i wyznanie religijne ustaliłem u 9 urzędników (32,1% badanych). Wszyscy deklarowali narodowość polską i wyznanie rzymskokatolickie. Wykształcenie udało mi się określić u 19 pracowników, to jest u 68,8%. Szkołę wyższą ukończyło 13 osób, a więc 68,6%. Zdecydowana większość z nich (11) ukończyła studia medyczne, często z tytułem doktora medycyny. Niepełne wyższe posiadała 1 osoba (5,2%), średnie – 2 pracowników (10,5%), niepełne średnie – 2 (10,5%), a podstawowe (domowe) – 1 (5,2%). Znaczna część pracowników administracji pracy, opieki i zdrowia służyła w różnych formacjach wojskowych. Na 28

⁸⁴ Tamże, WOSO, sygn. 16.

⁸⁵ Tamże, WO, sygn. 73; WPOZ sygn. 1, Pismo wojewody lubelskiego z 14 VII 1939.

⁸⁶ Ustaleń liczbowych i procentowych dokonałem przede wszystkim na podstawie archiwaliów personalnych, znajdujących się w Zespole Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego (1919-1939) w Archiwum Państwowym w Lublinie.

przebadanych, było ich 17 (60,7%). I tak w armii rosyjskiej służyło 5 (27,4%), austriackiej 2 (10,5%), w polskich formacjach ochotniczych 4 (22%), a w Wojsku Polskim 7 (40,1%). Należy przy tym zauważyć, że niekiedy jedna osoba przeszła przez szeregi wojska zaborczego, polskie formacje ochotnicze, a na koniec służyła w WP. Staralem się również ustalić, gdzie były zatrudnione osoby przed przyjściem do pracy w Lubelskim Urzędzie Wojewódzkim. Zatrudnienie to określiłem u 13 z 28 badanych (46,2%). Z tego 1 osoba (7,6%) przysłała z prywatnej służby zdrowia (wolno praktykująca); z administracji starościńskiej – 3 osoby, to jest 23,5%; z wojskowych struktur medycznych 5 osób (38,4%); instytucji społecznych – 2 (15,3%); administracji centralnej oraz bezpośrednio po studiach – po 1 (7,6%). Gdy chodzi o staż pracy w UWL, to ustaliłem go dla 15 osób (53,7%). W przedziale czasowym do 1 roku i od 2 do 5 lat pracowało po 4 osoby (26,6%). W przedziale od 6 do 10 i od 11 do 15 lat było takich osób po 3 (20%), a w przedziale 16 lat i więcej – 1 osoba (6,8%). Kategorie urzędnicze zostały określone u 24 osób (85,7%). Pracowników I kategorii służbowej było 17 (70,8%). Kategorię II ustaliłem u jednego pracownika (4,1%), a kategorię III u 6 (25%). Niższych funkcjonariuszy nie spotkałem. Zainteresowałem się także losami pracowników tegoż działu administracji, którzy odeszli z UWL. Otóż, takich osób odnalazłem 7 na 28 badanych (25%). Na stanowisko równorzędne odeszła 1 osoba (14,2%), do administracji starościńskiej 2 (28,5%), do administracji I instancji, ale niezespółonej – 1 (14,5%), na emeryturę 3 osoby (42,8%). Odznaczonych było 6 osób, to jest 21,4% badanych. Brązowy Medal za Długoletnią Służbę otrzymało 5 urzędników (83,3%). Natomiast Srebrny Krzyż Zasługi otrzymał 1 (16,7%).

Podsumowując należy skonstatować, że korpus urzędniczy w Polsce w XX w., a w szczególności w Drugiej Rzeczypospolitej (a więc i pracownicy działu administracji pracy, opieki i zdrowia), posiadał dostateczne podstawy prawne dla swojej działalności, ustalone głównie w ustawie o państwowej służbie cywilnej z 17 lutego 1922 r., zwanej pragmatyką służbową. Akt ten na owe czy był prawem nowoczesnym, realizującym podstawowe postulaty świata urzędniczego, a zarazem zabezpieczającym interesy państwa i sprawną pracę administracji publicznej. Jego uzupełnieniem był zespół przepisów określających formy i sposoby wynagradzania finansowego członków tegoż korpusu. Przynależeli oni w większości przypadków, do tzw. pracowników umysłowych, czyli szeroko rozumianej inteligencji. Ich wynagrodzenie było podobne do płac w innych działach administracji publicznej, takich jak oświata, administracja poczt i telegrafów, czy kolejowa, natomiast niższe od płac w takich pionach jak: policja, wojsko, prokuratura czy sądownictwo.

W Urzędzie Wojewódzkim Lubelskim w latach 1919-1939 funkcjonował dział administracji pracy, opieki i zdrowia. Urząd ten był aparatem pomocniczym jednoosobowego organu administracji ogólnej II instancji, jakim był wojewoda lubelski. W instytucji tej działały do 1932 r. dwie komórki organizacyjne, realizujące zadania z zakresu pracy, opieki społecznej i zdrowia publicznego, to jest Wojewódzki Urząd Zdrowia – Wydział Zdrowia Publicznego oraz Wydział Pracy i Opieki Społecznej. Następnie, w wyniku reorganizacji, zostały one zlikwidowane, a w ich miej-

sce utworzono Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia. W artykule niniejszym zaprezentowałem szereg opisów biograficznych różnego typu pracowników działu administracji pracy, opieki i zdrowia UWL, a następnie podjąłem próbę przeprowadzenia analizy socjologicznej tej grupy pracowniczej. Wynika z niej, że w wśród nich przeważali mężczyźni, choć kobiety stanowiły już poważny odsetek. Najwięcej osób urodziło się w latach 1991-1900 i w momencie uruchomienia Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego mieli od 19 do 28 lat. Była też grupa lekarzy starszych wiekiem, urodzonych w latach 1871-1880, a więc w 1919 r. mająca już około 45 lat. Gdy chodzi o miejsce urodzenia, to najczęściej pochodziło ich z byłego Królestwa Polskiego. Zdecydowana większość była narodowości polskiej i wyznania rzymskokatolickiego. W większości przypadków posiadali wykształcenie wyższe przeważnie medyczne, często z tytułem doktora. Ponad połowa z badanych, przeszła przez formacje wojskowe państw zaborczych i polskich. Do Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego pracownicy ci trafiali z różnych instytucji, ale relatywnie najczęściej z niższych struktur administracji rządowej (powiatowej i wojskowej). Gdy chodzi o staż pracy, to nie był on zbyt długi i dla większości z nich wynosił 3-4 lata. Pracownicy tegoż działu byli zaliczani do tzw. „urzędników fachowych”, wśród których odsetek urzędników I kategorii służbowej, legitymujących się wyższym wykształceniem był wyjątkowo duży. Urzędnicy ci, kończąc pracę w Urzędzie Wojewody Lubelskiego odchodzili do różnych miejsc pracy, zazwyczaj do administracji starościńskiej na stanowiska kierownicze. Osoby z dłuższym stażem pracy, były honorowane Medalami za Długoletnią Służbę.

Summary

History of civil service in Poland in the twentieth century: personal composition of department of labor administration, care and health in the Lubelskie Voivodship Office in 1919-1939

The subject matter of an article is the history of a group of officials of department of labor administration, care and health which existed in the Lubelskie Voivodship Office in 1919-1939. The author discussed the issue of basic elements of clerical law and legal regulations relating to clerical salaries during the Second Republic of Poland as well as organization outline of the Lubelskie Voivodship Office. He characterized the scope of activities of such organizational sections as Voivodship Health Office – Public Health Department, Labor and Social Welfare Department, Labor, Care and Health Department. He also presented a range of biographies of employees of those sections and made an effort to establish group picture of employees of department of labor administration, care and health in the Lubelskie Voivodship Office.